

A helynévhasználat jellemzői szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek szövegeiben*

PRESINSZKY KÁROLY

1. Bevezetés

A tanulmány az élőnyelvi helynévhasználat néhány jellemzőjére mutat rá szlovákiai magyar nyelvjárási szövegek elemzése által. A névállomány és ezen belül a helynévállomány nem csupán hivatalos formában létezik. A településneveknek, a közterületi megnevezéseknek és egyéb névfajtáknak léteznek a hivatalostól eltérő, beszélt nyelvi változatai is. HOFFMANN ISTVÁN szerint a helynévállomány nagy többsége beszélt nyelvi formában jött létre. A névéletlan szempontjából az élőnyelvi helynevek a névkincs alapját képezik (2007: 18). Nyelvi gazdagsága, sokfélesége miatt a névállománynak ez a színes része a tudományos feldolgozás szempontjából is különösen fontos (vö. HOFFMANN–TÓTH 2017: 172). A nyelvjáráskutatás és a névtan kapcsolata vitathatatlan. Több névföldrajzi, névtörténeti írás is felhívja a figyelmet a tulajdonnevek nyelvjárástörténeti hasznosíthatóságára. Az ilyen típusú közleményeket HAJDÚ MIHÁLY (1991) és JUHÁSZ DEZSŐ (1993) foglalta össze. Másik oldalról nézve nyelvföldrajzi vizsgálatokhoz sorolhatók azok a munkák is, melyek a neveknek mint nyelvi tényeknek bármilyen jellemzőjét területi vonatkozásban vizsgálják. E kutatások többnyire a nevek hangtani vagy szókincsbeli jellemzőit veszik alapul (vö. HOFFMANN 2003: 153). Fontos tehát annak a vizsgálata is, hogy milyen alakban jelennek meg a nyelvjárási nyelvhasználat során a helynevek. BORBÉLY ANNA élőnyelvi interjúk alapján magyarországi románok nyelvében vizsgálta a helynevek nyelvjárási és köznyelvi alakjának használatát, valamint az ezt befolyásoló tényezőket (1997). A helynévhasználat körébe tartozik annak is a vizsgálata, hogy a kisebbség hol és hogyan használ(hat)ja saját anyanyelvén a földrajzi neveket. A szlovákiai magyar helynévhasználatnak ezeket a sajátosságait BAUKO JÁNOS tekintette át (2019).

* Készült a VEGA 1/0316/21-es számú, Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés szlovák–magyar kétnyelvű környezetben megnevezésű projekt keretében.

Tanulmányomban a Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv című háromrészes multimediális nyelvjárási adatbázis (PRESINSZKY 2017–2021) szövegeiben vizsgálom a helynevek megjelenését. Először röviden bemutatom a hangoskönyvek létrejöttét és felépítését, majd a vizsgált nyelvjárási szövegekben előforduló helynévfajtákat ismertetem, a következő két részben pedig kitérek a helynévhasználat nyelvjárási és nyelvi kontaktológiai jellemzőire.

2. A szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek szövegei

A szlovákiai magyar számítógépes dialektológia eddigi legjelentősebb eredménye a sokrétű kutatási célokra felhasználható, hanggal szinkronizált nyelvjárási adattár, a Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv (SzMNYHK.) című sorozat. Ez az adatbázis átfogja a magyar nyelvjárások mindhárom régióját Szlovákiában, és szinkrón nyelvjárási szövegek interaktív közlésével hozza közelebb a regionális nyelvváltozatok jellemzőit.

Az első magyar nyelvjárási hangoskönyv A magyar nyelvjárások atlasza (MNYA.) hangfelvételeiből ad közre hanggal összekapcsolt szövegrészleteket a Magyar nyelvjárási olvasókönyvben megjelent lejegyzések (HAJDÚ–KÁZMÉR 1974) alapján. Az első kiadványt még további 15 követte, valamennyi a MNYA. hangfelvételein rögzített részletek felhasználásával készült (HAJDÚ és mtsai 2005–2009, VARGHA szerk. 2016–2018). E hangoskönyvek mintájára 2017-ben kezdődött el a szlovákiai magyar nyelvjárási szövegfelvételek feldolgozása a nyitrai egyetemen. A feldolgozás során alkalmazott Bihalbocs szoftver (VÉKÁS 2007) a lejegyzett szöveget az eredeti hangfájlokhoz kapcsolja, azaz szinkronizálja a másodperc töredékének pontosságával. A szöveg bármelyik pontjára kattintva bármikor meghallgathatók a lejegyzett nyelvjárási adatok, szövegrészletek, anélkül, hogy a hangfájlokat előkeresnénk, megnyitnánk, és azon belül is megkeresnénk a megfelelő részt (VARGHA 2007). A hangoskönyv tehát olyan dialektológiai adatbázis, amely valójában multimediális nyelvjárási szöveggyűjteménynek tekinthető. Ezzel a technikával jött létre a SzMNYHK. három része.

A szlovákiai magyar nyelvjárások típusai szerves folytatásai a magyarországi nyelvjárási régióknak. Az egész Kárpát-medencei magyar nyelvterületet a KISS JENŐ által szerkesztett Magyar dialektológia című kézikönyv tíz nyelvjárási régióra osztja fel (KISS szerk. 2001). E tíz nyelvjárási alakulattól három a mai Szlovákia területére is átnyúlik: a közép-dunántúli–kisalföldi (a régebbi megnevezés szerint: dunántúli), a palóc és az északkeleti (vö. MENYHÁRT–PRESINSZKY–SÁNDOR 2009: 121). A SzMNYHK. 1. részében a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régió (főként csallóközi) következő helyi nyelvjárásaiból találunk szövegeket: Bős, Csallóközkürt, Izsap, Kulcsod, Nagybodak, Nyárasd, Vágfüzes, Vásárút, Zsigárd. A 2. részben a leginkább tagolt palóc nyelvjárási régió sajátosságait tükröző nyelvjárásokból találhatóak szövegek a következő

helyszínekről: Nyitraegerszeg, Nagyhind (északnyugati palóc nyelvjárás csoport), Nagysalló, Sárkányfalva (nyugati palóc nyelvjárás csoport), Ipolyszakállos, Felsőtúr, Lukanénye (Ipoly vidéki palóc nyelvjárás csoport), Síd, Újbást (középalóc nyelvjárás csoport), Csíz, Méhi (keleti palóc nyelvjárás csoport), Nagyida (Hernád vidéki palóc nyelvjárás csoport). A 3. részben pedig az Ung-vidék és a Felső-Bodroghköz területéről, az északkeleti nyelvjárási régió következő helyi nyelvjárásainak szövegei kaptak helyet (keletről nyugat felé haladva): Nagyszelmenc, Szirénfalva, Csicsér, Boly, Zétény, Abara. A hanggal szinkronizált nyelvjárási szövegek időtartama összesen 165 perc 75 másodperc. A 27 kutatóponton 34 adatközlő (22 nő, 12 férfi) szólal meg.

3. A nyelvjárási hangoskönyvek szövegeiben előforduló helynévfajták

A vizsgált nyelvjárási hangoskönyvek szövegeiben közel félszáz helynév fordul elő. Az előforduló helynévfajták bemutatásához HOFFMANN ISTVÁN kategóriáit alkalmazom (vö. HOFFMANN 2007: 46–48). E kategóriák közül csupán azokat tárgyalom, melyekre a vizsgált szövegekben előfordulnak példák. A példákat a szövegekben található nyelvjárási alakjukban az egyes kategóriákon belül külön sorban, betűrendben sorolom fel, továbbá feltüntetem az adott helynév standard változatát, valamint azt a szövegrészletet, ahol a helynév előfordul, majd az adott kutatópont nevét is közlöm.

3.1. Víznevek

Csilész 'Csiliz-patak' „kertünk végibe *Csilész* vót, öntözőkännán köllött főhordannyi a vizet, bele ugyi merítennyi *Csilészbe*, főhordannyi a vizet” (Bős)

Duna 'Duna' „északitott a *Duna*” (Kulcsod), „a *Duná*, amibe szintén kijártunk fürünnyi” (Nagybodak)

A víznevek fenti két példája folyónév, melyek közül a *Csilész* név a Csiliz-patak regionális, élőnyelvi helynévváltozata. Az adatközlő a gyermekkoráról mesél, miközben egyértelműsíti a helynevet, amikor a vízhozás munkafolyamatát részletezi. A másik feltüntetett víznév két szövegben is előfordul standard alakban. A vizsgált szövegekben további víznevek nem fordultak elő.

3.2. Vízparti helyek nevei

Don-kányár 'Don-kanyar' „a fiúk ott a *Don-kányárbá* elvesztek” (Nagyida)

Duna-töttis 'Duna-töltés' „a katonák a *Duna-töttis-t* örösztik” (Kulcsod)

Ladocsi-rampa 'Ladocsi-rámpa' „a szakítás az a *Ladocsi-rampa*” (Kulcsod)

Rimá-párt 'Rima-part' „kimehetsz mongyuk a *Rimá-párt-rá*” (Csíz)

Szégi-rampa 'Szegi-rámpa' „a *Szégi-rampa* ez a úgynevezett most a följáró a töttísre” (Kulcsod)

A vízparti helynevek kategóriájában partszakaszok, gátak, töltések nevei fordultak elő. A *Donkányár* helynév köztudottan nem csupán a Don folyó part-

szakaszát nevezi meg, hanem történeti földrajzi kategória is egyben. Az adatközlő is így azonosítja az említett helynevet. A *Duna-tóttis* és a *Rimá-párt* nevekkel az adatközlők tipikusan a vízközeli helyszínt nevezik meg szövegükben. A *Ladocsi-rampa* és a *Szégi-rampa* elnevezések ismét az élőnyelvi helynevek példáit gazdagítják. Az utóbbi helynév említésekor az adatközlő megmagyarázza és egyértelműsíti a névtípust, a töltésfeljáró rámpát.

3.3. Határnevek

Āsó-sziget 'Alsó-sziget' „éhajtottuk *Āsó-sziged*-be a libákat” (Nagybodak) *Tamalikus*, *Görbe*, *Jaka* „vót három erdő, éggycik vót a *Tamalikus*, másik a *Görbe*, harmadik a *Jaka*” (Nagybodak)

A határnevek típusában a hangoskönyvek szövegeiben négy név fordult elő. Az *Āsósziget* annak a legelőnek a neve, ahol az adatközlő gyermekkorában libákat őrzött. A további három helynév erdőket jelöl, amit az adatközlő szövegében egyértelműsít. A *Tamalikus* növénynevről (faféle), a *Görbe* alakjáról, valamint a *Jaka* a Jakai csatorna vagy Jakai-Duna, Duna-ágról kapta a nevét. E három erdőnév a Magyar Névértéktár adatbázisának *Nagybodak* címszavánál is megtalálható (vö. <https://mna.unideb.hu/pdf/040nagybodak-adatbazis.xls>).

3.4. Közigazgatási nevek

Ciprus 'Ciprus' „mennyek ki *Ciprus*-ra” (Vágfüzes 2)
*Cseorszá*g 'Csehország' „*Cseorszá*g-bo szógátunk” (Zsigárd), „ety *Cseorszá*g asz *Cseorszá*g vouú” (Zétény 2)

Lévaji járás 'Lévai járás' „it születtem a *Lévaji járás*-ba” (Felsőtúr)
Magyárország, *Magyar* 'Magyarország' „*Magyárország*-on váláhol” (Nagyida), „élmentem a teszkouba, *Magyar*-ba” (Zétény 1)

Szlovákija 'Szlovákia' „akkorába hol vout ez *Szlovákija*-ba” (Zétény 2)

A vizsgált szövegekben a közigazgatási nevek kategóriájában országnevek, járások, településnél nagyobb lakott területek megnevezései fordultak elő. A felsorolt példák leginkább standard változatukban jelentek meg. *Magyarország* élőnyelvi, szubstandard névváltozataként az egyik zétényi adatközlő szövegében felbukkant a *Magyar* változat is.

3.5. Helységnevek

Boj 'Zemplénboly' „Neeem, *Boj*-ba, ěin boji vagyok”, „*Boj*-ba jártam iskolába”, „S *Boj*-ba mikor ěipítették az iskolát” (Zétény 1)

Csicser 'Csicser' „*Csicser* kösségřőül beszěilünk” (Csicser 1)
Csicsó 'Csicsó' „*Csicsó*-n szakított a Duna”, „akkoris *Csicsó*-t emlegetik” (Kulcsod)

Dunaszěrdahej, *Szěrdehej*, *Szěrdehel* 'Dunaszěrdahely' „a felesěgěm ugyi *Dunaszěrdahej*-rőľ való” (Csallóközűrt 1), „a fodrászotra jár *Szěrdehej*-re” (Izsap 1), „orvosná kötöttem ki *Szěrdehel*-ěnn” (Izsap 2)

Gyalla 'Ógyalla' „elvégezte a építészeti iskolát *Gyallá-n*” (Vágfüzes 2)
Komárom 'Komárom' „tíz órakor indútunk *Komárom-bó*” (Vágfüzes 2), „asz-
tán *Komárom*-ba vígzött éggy iskolát” (Vágfüzes 2), „végesztem *Komárom*-ba az
ovónőkébzöt” (Felsőtúr)
Kúcsod 'Kulcsod' „*Kúcsod*-on nagyon, így mondom, ismert ember vót”, „a új-
ság lekütte ide *Kúcsod*-ra”, „e *Kúcsod*-on vót” (Kulcsod)
Megyer, Nagymegyer 'Nagymegyer' „pintékén mëgyünk *Megyer*-re táncis-
kolábo” (Izsap 1), „mëgnisztík másnop, *Megyer*-ënn a torkom”, „amaz, aki ja
Megyer-ën dógozik” (Izsap 2), „Ës mëntünk itten *Nagymegyer* felé” (Kulcsod),
„utánno van a másik híd *Megyer* felé” (Kulcsod), „Hát bevíttek bennünköt a
Nagymegyer-re” (Kulcsod)
Natykapos, Kapos 'Nagykapos' „It van *Natykapos*-tól öt kilomëitërrë” (Csi-
cser 1), „ëlment majd *Kapos*-ra” (Nagyszelmenc 2)
Nyitra 'Nyitra' „ännák it vót *Nyitrā*-bā lākásá” (Nyitraegerszeg)
Pest 'Budapest' „*Pest*-rű szátunk fő” (Vágfüzes 2)
Pozson 'Pozsony' „a huszonhárom éves asz *Pozsom*-ba dógozik, íptkëzísënn”
(Izsap 1), „*Pozsom*-ba akartak künni a kórházbo” (Izsap 2), „nem köllött *Pozsom*-
ba mënnyi” (Izsap 2), „elmëntünk *Pozsom*-ba” (Kulcsod), „aszta *Pozsom*-ba víg-
ezëtt valami iskolát” (Vágfüzes 2), „Ász *Pozsom*-bā vān, *Pozsom*-bā dógozik
pätikábā” (Nyitraegerszeg)
Sáj 'Sály' „Itt *Sáj* körül” (Nagyida)
Surán 'Nagysurány' „*Surám*-bo öröszte ja izët, cukorgyárt” (Nyárasd)
Szelmec 'Nagyszelmenc' „csak itt *Szelmedz*-be csináltátok” (Nagyszelmenc 2)
Tapolcsány 'Nagytapolcsány' „lëkfijátálabb az járt *Tapolcsány*-bā iskolábā”
(Nyitraegerszeg)
Tornájjá 'Tornalja' „*Tornájjā*-n, odā fëlviszük, mëgmérik” (Méhi)
Trünava (szlovákul *Trnava*) 'Nagyszombat' „a Lilla is öö *Trünavá*-n van”
(Izsap 1)
Uhorszkë Hradistyë (csehül *Uherské Hradiště*) 'Magyarhradis' „*Uhorszkë*
Hradistyë-re rukkoltam be” (Zétény 2)
Újvár 'Érsekújvár' „ápám *Újvár*-bo vót katona” (Nyárasd)
Vicsāpāpāti 'Vicsápapāti' „*Vicsāpāpāti* még ännyrë sincs, mā mind mink”,
„*Vicsāpāpāti*-n vót öt zsidóbirtok”, „ëtyhärmádā *Vicsāpāpāti*-nak idegën” (Nyit-
raegerszeg)
Zétény 'Zétény' „It, *Zétény*-be vagy nem” (Zétény 1)

A szlovákiai magyar nyelvjárási hangskönyvek szövegeiben a legtöbb példát a helységnevek kategóriájában találjuk. A szövegekben szereplő helységnevek leginkább standard alakjukban jelennek meg. Ezen kívül előfordulnak még jelzős szerkezetű nevek rövidebb változatai is: Dunaszerdahely ~ *Szërdehej*, Ógyalla ~ *Gyalla*, Nagymegyer ~ *Megyer*, Nagykapos ~ *Kapos*, Nagysurány ~ *Surán*,

Nagyszelmenc ~ *Szelmec*, Nagytapolcsány ~ *Tápolcsány*, Érsekújvár ~ *Újvár*. Megfigyelhető néhány helységnév nyelvjárási alakváltozata is, pl. *Szërdehel*, *Kúcsod*, *Pozson*, *Surán*, melyekről bővebben a következő egységben olvashatunk. Két helységnévet (*Trünava*, *Uhorskë Hradistyë*) szlovák, illetve cseh névalakjuk alapján használtak az adatközlők. E jelenséget az ötödik egységben járjuk alaposabban körbe.

3.6. Tanyanevek

Hölvényi mājor 'Hölvényi major' „Mikor *Hölvényi mājor*-bá árattám” (Nagy-salló)

Jánostelek 'Jánostelek' „*Jánostelek*-ën vót ijen aratógazda” (Nyárasd)

Az ide tartozó két helynév az adatközlők szövegében tanyanévként jelent meg a fiatalkori élmények elbeszélése kapcsán. Jelenleg mindkét tanya egy-egy község része (*Hölvény* Nagysalló része, *Jánostelek* pedig Nyárasd része), tehát a településrésznevek kategóriájában is helyet kaphatnának.

3.7. Hídnevek

Zöld-híd 'Zöld-híd' „a úgynevezett kúcsodi *Zőt-híd*-nak híjják” (Kulcsod)

A vizsgált hangoskönyvek szövegeiben egyetlen név található a hídnevek kategóriájában. A Kulcsod községből származó szöveg adatközlője az „úgynevezett” és a „kúcsodinak híjják” említésével erősíti meg, hogy itt szintén egy regionális, élőnyelvi helynévvel találkozunk.

4. Nyelvjárási jelenségek a hangoskönyvek szövegeinek helynévhasználatában

A vizsgált hangoskönyvekben megjelenő helynevek alakján számos nyelvjárási jelenség tükröződik. Ezeket a jelenségeket a Magyar dialektológia (KISS szerk. 2001), valamint a Szlovákiai magyar nyelvjárások (MENYHÁRT–PRE-SINSZKY–SÁNDOR 2009) című munkák alapján rendszerezem.

4.1. Magánhangzó-jelenségek

A magánhangzók rendszerét érintő jelenségek közül megfigyelhető a zárt *ë* megjelenése két helységnév használatában: *Csilész* 'Csiliz-patak', *Dunaszërdahej*, *Szërdehej*, *Szërdehel* 'Dunaszerdahely'. Mindkét helységnév a csallóközi–szigetközi nyelvjárás csoportból való szövegben található, ahol a magánhangzó-rendszerben külön fonémaként jelenik meg az *ë*.

A magánhangzók változatai közül a helységnevek használatában megjelenik az illabiális rövid *á*: *Rimá-párt* 'Rima-part', *Don-kányár* 'Don-kanyar', *Léváji járás* 'Lévai járás', *Mágyárország* 'Magyarország', *Tápolcsány* 'Nagytapolcsány', *Vicsápápáti* 'Vicsápapáti', *Nyitra* 'Nyitra', *Tornájjá* 'Tornalja', *Hölvényi mājor* 'Hölvényi major', valamint a labiális hosszú *ā*: *Léváji járás* 'Lévai járás',

Tapolcsány 'Nagytapolcsány', *Vicsápapāti* 'Vicsápapāti'. Ez a két fonémavariáns a palóc nyelvjárási régióból származó szövegek helynévhasználatában jelentkezett.

A magánhangzók gyakoriságához kapcsolódó nyelvjárási jelenségek nem jelentek meg a helynevek használatában.

4.2. Mássalhangzó-jelenségek

A mássalhangzókat érintő nyelvjárási jelenségek közül legtöbbször szótagzáró *l* kiesést és ennek asszociatív hatásaként magánhangzónyúlást figyelhetünk meg a vizsgált helynevek megjelenésében: *Duna-tóttis* 'Duna-töltés', *Ásó-sziget* 'Alsó-sziget', *Kúcsod* 'Kulcsod', *Zód-híd* 'Zöld-híd'. Mindegyik helynév a csalóközi szövegekből származik, ahol gyakori jelenség az *l* kiesése.

Két példát érint a szóvégi *ny* mássalhangzó depalatalizációjának jelensége: *Pozson* 'Pozsony', *Surán* 'Nagysurány'. Az *ny* végű főnevek *n ~ ny* váltakozása azonban függ a fonetikai helyzettől. Általánosabb, hogy *n* végződést csupán mássalhangzó előtt kap a szótó: „asztá *Pozsom*-ba vígezett valami iskolát” (Vágfüzes 2). Magánhangzóközi helyzetben, illetőleg magánhangzó előtt *ny*-re végződnek ezek a helynevek a nyelvjárási nyelvhasználatban (*pozsonyi*, *surányi*).

Szintén részben depalatalizációs eredmény, részben pedig megőrzött régiség az *l*-ezés, mely egyetlen helynévben jelentkezett a vizsgált szövegekben: *Szérdelhel* 'Dunaszerdahely'. Az *l*-ezés izoglosszája a szlovákiai magyar nyelvjárások területén a nyugati szélektől a Garamig terjed. A vizsgált példa is csallóközi szövegben szerepelt.

A mássalhangzókat érintő jelenségek közül utolsóként a hangkiesés figyelhető meg egyetlen helységnév nyelvjárási alakjában: *Szelmec* 'Nagyszelmenc'.

További hangtani, alaktani vagy szóképzettani nyelvjárási jelenség nem bukkan fel a hangskönyvek adatközlőinek helynévhasználatában.

5. Kontaktusjelenségek a hangskönyvek szövegeinek helynévhasználatában

A szlovákiai magyar nyelvjárási hangskönyvek szövegeiben megjelenő helynevek használata során megfigyelhető a kisebbségi helyzetből adódó államnyelvi kontaktushatás is. Ez a kontaktushatás úgy érzékelhető, hogy a vizsgált szövegekben két helységnév szlovák, illetve cseh névalakjában jelenik meg:

Trünava (szlovákul *Trnava*) 'Nagyszombat' „a Lilla is öö *Trünavá*-n van” (Izsap 1)

Uhorszké Hradistyë (csehül *Uherské Hradiště*) 'Magyarhradis' „*Uhorszké Hradistyë*-re rukkoltam be” (Zétény 2)

BAUKÓ JÁNOS szerint a szlovákiai magyarok az adott kommunikációs helyzetnek megfelelően képesek használni a magyar és szlovák tulajdonnévformákat, de a magyar nyelvű kontextusba szlovák névformák is kerülhetnek (2019: 129).

KULCSÁR ARANKA pedig megállapítja, hogy a többségében magyarok által lakott települések nevei gyakrabban szerepelnek magyarul, a szlovák többségüké pedig szlovákul (2005: 79). Az írott nyelvben a magyar többségű települések neveit zárójellezik, azaz a magyar után zárójelben feltüntetik a szlovák nevet, a szlovák többségű települések nevei pedig szlovákul szerepelnek. A SzMNYHK. adatközlőtől származó beszélt nyelvi példákra szintén ez utóbbi megállapítás jellemző: a szlovák (vagy cseh) többségű települések nevének említése során váltanak át egy szó erejéig a másik nyelvre. Kérdés, hogy minősíthető-e ez a jelenség tulajdonnévi egyszavas kódváltásnak.

A tulajdonnevek nyelvi kontaktológiai szempontú tárgyalására vonatkozóan többféle nézettel, módszertani eljárással találkozhatunk. A szlovákiai magyar sajtóban előforduló földrajzi nevek idegen nyelvű használatával az írott nyelvi kódváltás kontextusában végeztek kutatásokat. LANSTYÁK ISTVÁN az írott nyelvi kódváltás jelenségei között tartja számon a földrajzi nevek szlovák nyelvű változatát az újságokban (2000: 172), és LINTNER ANITA (2005) is a kódváltás egyik sajátos eseteként elemzi a két világháború közti időszak szlovákiai magyar lapjaiban megjelenő szlovák helyneveket. Szintén a két világháború közti időszak erdélyi magyar napilapjaiban a kódváltás speciális eseteiként vizsgálta a román tulajdonnévi elemeket SÓFALVI KRISZTINA (2007), aki szerint vitatható, hogy a földrajzi nevek román nyelvű használata kódváltásos jelenség-e. MÁRKU ANITA monográfiájában (2013) az egyszavas kódváltások között tárgyalja tulajdonnevek, intézmények, utcák megnevezéseinek ukrán vagy orosz megjelenését kárpátjai magyar alapnyelvű beszélt nyelvi szövegekben. BORBÉLY ANNA (2001: 200) a kölcsönzés-jelenségként előforduló tulajdonneveket a kölcsönzés és a kódváltás kategóriáin kívül eső kifejezéseként kezeli. A kérdéses jelenségek egyértelmű besorolása valóban nehézkes. A tulajdonnevek más megítélésűek, mint a közszavak, az írott nyelvi kódváltás sajátosságai pedig eltérnek a beszélt nyelvtől, ezért a kommunikációs szituáció körülményeinek alapos számbavételével, valamint a tulajdonnevek magyar vagy idegen változatai közti választás indítékainak feltárásával lehetne besorolni ezeket a kontaktusjelenségeket a kódváltás vagy a kölcsönzés kategóriájába. A fenti nézetek figyelembevételével az idegen nyelvű további tulajdonnevek elemzését a vizsgált nyelvjárási szövegekben érdemes lesz folytatni, illetve árnyalni.

6. Összegzés

A szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek szövegei nemcsak a dialektológia, hanem a névtudomány számára is hasznos nyelvi adatbázisként szolgálnak. Az adatbázisban 27 kutatópontról, 34 adatközlőtől mintegy 165 perc hanggal szinkronizált nyelvjárási szöveglejegyzés található. A vizsgált szövegekben közel félszáz helynév fordul elő. Az előforduló helynévfajták közül leggyakrabban

helységnevekkel találkozhatunk. A helységnevek leginkább standard alakjukban jelennek meg, valamint a jelzős szerkezetű nevek rövidebb változatai is előfordulnak. A további példák főként a közigazgatási nevek, vízparti helynevek, valamint a tanyanevek típusában foglalnak helyet. Kisebb számban előfordulnak még víznevek, határnevek és hídnevek, ugyanakkor ezeket a csoportokat gazdagítják leginkább az élőnyelvi helynevek példái. Ez utóbbiakat az adatközlők számos esetben egyértelműsítik külön magyarázattal, kiegészítéssel. A megjelenő helynevek élőnyelvi alakján számos nyelvjárási jelenség figyelhető meg. A magánhangzók rendszerét, illetve realizációját érintő jelenségeken kívül az egyes névalakok tükrözték a szótagzáró *l* kiesését és az azt kísérő magánhangzónyúlást, a depalatalizációt vagy az *l*-ezést. A helynevek használata során megfigyelhető a kisebbségi helyzetből adódó szlovák nyelvi kontaktushatás is. A vizsgált szövegekben két helységnev szlovák, illetve cseh névalakjában jelenik meg. A nyelvi kontaktológia helynevekre vonatkozó nézeteinek, módszereinek figyelembevételével az idegen nyelvű tulajdonnevek elemzését a vizsgált nyelvjárási szövegekben érdemes lesz tovább folytatni, illetve árnyalni, ugyanis a kommunikációs szituáció körülményeinek alapos számbavételével, valamint a tulajdonnevek magyar vagy idegen változatai közti választás indítékainak feltárásával lehet majd a későbbiekben ezeket a kontaktusjelenségeket a kódváltás vagy a kölcsönzés jelenségeiként tisztázni.

Irodalom

- BAUKO János 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- BORBÉLY ANNA 1997. A szociolingvisztikai interjúkban előforduló földrajzi nevek variabilitása. In: KISS GÁBOR–ZAIČ GÁBOR szerk., *Szavak — nevek — szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. 71–80.
- BORBÉLY ANNA 2001. *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya.
- HAJDÚ MIHÁLY 1991. A magyar névtudomány a nyelvjárástörténeti kutatás szolgálatában. In: KISS JENŐ–SZÜTS LÁSZLÓ szerk., *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 250–254.
- HAJDÚ MIHÁLY és mtsai. 2005–2009. *Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv 1–9*. HTML-formátumú multimédiás CD-ROM sorozat. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.
- HAJDÚ Mihály–KÁZMÉR Miklós 1974. *Magyar nyelvjárási olvasókönyv*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. A Magyar Névtudományi Intézet Kiadványai 7. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.

- HOFFMANN ISTVÁN 2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Második kiadás. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA 2017. Mi is a Magyar Nemzeti Helynévtár célja és feladata? *Névtani Értesítő* 39: 169–182.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1993. Névtan és nyelvföldrajz. *Magyar Nyelv* 89: 72–77.
- KISS JENŐ szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KULCSÁR ARANKA 2005. Helységnevi kódváltások az Új Szó című napilapban. In: LANSZTYÁK, ISTVÁN–MENYHÁRT JÓZSEF szerk., *Tanulmányok a kétnyelvűségről* 3. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó. 64–83.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- LINTNER ANITA 2005. Kódváltás a két háború közti (cseh)szlovákiai magyar sajtó nyelvében – különös tekintettel a földrajzi nevekre. In: LANSZTYÁK, ISTVÁN–MENYHÁRT JÓZSEF szerk., *Tanulmányok a kétnyelvűségről* 3. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó. 31–63.
- MÁRKU ANITA 2013. „Po zákárpátszki”: Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben. Rákóczi-füzetek 92. Ungvár, Líra Poligráfcentrum.
- MENYHÁRT JÓZSEF–PRESINSZKY KÁROLY–SÁNDOR ANNA 2009. *Szlovákiai magyar nyelvjárások*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- PRESINSZKY KÁROLY 2017–2021. *Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangskönyv 1–3*. (= SzMNyHK.) Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- SÓFALVI KRISZTINA 2007. Írott nyelvi kódváltás a két világháború közti romániai magyar sajtóban (Brassói Lapok, Keleti Újság). In: BENŐ ATTILA–FAZAKAS EMESE–SZILÁGYI N. SÁNDOR szerk., *Nyelvek és nyelvváltozatok* 2. Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 4. Kolozsvár. 278–292.
- VARGHA FRUZZINA SÁRA 2007. A magyar nyelvjárási hangskönyv és elemzési lehetőségei. In: ZELLIGER ERZSÉBET szerk., *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság. 429–443.
- VARGHA FRUZZINA SÁRA szerk. 2016–2018. *Magyar Nyelvjárási Hangskönyv 10–16. Részletek a MNyA. 1960 és 1964 között készült hangfelvételeiből*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- VÉKÁS DOMOKOS 2007. Számítógépes dialektológia. In: GUTTMANN MIKLÓS–MOLNÁR ZOLTÁN szerk. *V. Dialektológiai szimpozion. (Szombathely, 2007. augusztus 22–24.)*. Szombathely, Berzsényi Dániel Főiskola. 289–293.

Characteristics of place-name use in texts of Slovakian Hungarian dialectal audiobooks

The paper presents some characteristics of place-name usage through the analysis of Hungarian dialect texts in Slovakia. The first part of the paper focuses on introducing Slovakian Hungarian dialectal audiobooks, which are so far the most significant achievement of Hungarian computational dialectology in Slovakia. These audiobooks make up a repository of audio-synchronized dialectological data and can be used for a wide range of research purposes. It is also a useful linguistic database for onomastics. The texts contain nearly 50 place names. The second part of the paper deals with the typology of these place names. Dialectal and bilingual phenomena occur in the use of names. The last two parts of the paper deal with the dialectological and contactological analysis of place names.

Keywords: place-name use, Hungarian dialects in Slovakia, dialectal audiobooks, typology of place names, dialectal and bilingual phenomena

Presinszky Károly
ORCID: 0000-0003-3097-911X
Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
kpresinszky@ukf.sk